

POGLEDI NA POGLEDE

(Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, 454 s.)

Kot tretji zvezek zbirke "Pogledi" je Partizanska knjiga izdala "Poglede na (slovensko) etnologijo". Raznolikost pogledov, metodoloških izhodišč in znanstvenih spoznanj, ki so sestavine današnje slovenske etnologije so lahko primerna podlaga za nadaljnjo razpravo. Zato smo pripravili to številko glasnika SED z gradivom s predstavitve "Pogledov na etnologijo" v okviru Marksističnega centra Filozofske fakultete (16. 4. 1979) in s prispevki etnologov ter predstavnikov sorodnih strok, ki so se odzvali povabilu uredništva. Na predstavitvi knjige v okviru Marksističnega centra sta delo predstavila Zmago Šmitek in Janez Bogataj, nato pa se je razvila zelo živahna in zanimiva diskusija, ki jo v celoti objavljamo.

O NEKATERIH POGLEDIH V "POGLEDIH"

Knjiga "Pogledi na etnologijo" je rezultat dela devetih avtorjev. Za razliko od prejšnjih dveh del iz zbirke "Pogledov", ki sta plod dela posameznikov, pričujoča knjiga še toliko bolj nazorno kaže razpon etnološke stroke pri nas z razlikami v predmetu, metodiki in metodologiji etnološkega raziskovanja.

Razlike v mnenjih so med posameznimi avtorji izrazite že pri sami opredelitvi predmeta etnologije. Tako npr. Angelos Baš v nasprotju z nekaterimi drugimi avtorji, ki v izrazih "ljudstvo-ljudski" še vedno vidijo predmet etnološke vede, dokazuje neopredeljivost teh dveh kategorij, s tem pa jim obenem tudi odreka znanstveno uporabnost. V slovenski etnologiji je že dlje časa prisotna težnja, da bi pojem "ljudstva" razširili na vse sloje prebivalstva. S tem bi odpadle meje, ki so etnološko zanimanje utesnjevale na "preprosto", največkrat kmečko, podeželsko prebivalstvo; meje, ki so v današnjem času postale nevzdržne, kajti "kaj nam pomeni poznavanje življenjskih razmer tega li drugega sloja..., če nam ostajajo zastrti analogni problemi pri drugih socialnih skupinah njegovega časa". Baš sicer v svoji razpravi na večih mestih ugotavlja, da se pojem "ljudstva" približuje ali enači pojmu "naroda" (kar je res le v toliko, kolikor ljudstvo in narod obsegata vse sloje prebivalstva), ne omenja pa pomembnega odtenka besede "narod" — "naroden" v smislu poudarjanja nacionalne samobitnosti, zaradi katerega izrazov "ljudstvo" in "narod" ni mogoče povsem izenačiti (razliko npr. dobro ponazarja izraz "ljudska noša" nasproti "narodni noši"). Baš vse dosedanje dileme o opredelitvi in uporabnosti pojmov "ljudstvo", "etnos", "narod", rešuje tako, da predlaga uvedbo izraza "način življenja". Ob tem bi pač moral

dati, da ta izraz ni nov in da se kot strokovni termin za opredelitev predmeta etnologije pojavi npr. že leta 1963 v 4. številki revije "Problemi", v članku "Sovjetska etnografija in sociološke raziskave", kot slovenski prevod ruskega izraza "byt". Žal tudi Baševa trditev, da se "z načinom življenja načeloma ne ukvarjajo druge vede", ne drži več spričo nastajajočih socioloških razprav o načinu življenja Slovencev (res, da je bil Bašev tekst napisan leta 1975, ko o tovrstnih interesih pri drugih strokah še ni bilo slišati). Prav to pa pomeni, da z definicijo obsega in bistva etnološkega dela še ne moremo biti zadovoljni.

Težave z opredelitvijo pojma "ljudstvo" se kažejo tudi v nekaterih drugih razpravah. Če sprejmemo razširitev "ljudstva" na vse družbene sloje na Slovenskem, seveda ne moremo več govoriti v starem pomenu besede o ljudski pesmi, umetnosti, arhitekturi ipd. Le-te nam lahko pomenijo (v nasprotju z mnenjem dr. Zmage Kumer) po svoji vsebini in obliki še nadalje posebno vrednoto, vendar s to razliko, da jih ne pripisujemo več "ljudstvu" kot neki posebni, družbeno in ekonomsko enotni kategoriji prebivalstva, marveč posameznim slojem in skupinam v ljudstvu (npr. kmetom, delavcem, obrtnikom...). O Baševem sklepu, da "kulture ni mogoče omejiti v vsakič ugotovljiva kulturna obzorja posameznih skupin, plasti, razredov" pa menim, da je zelo dvomljiv ali vsaj preuranjen, ker je bilo poskusov tovrstne opredelitve na etnološkem področju doslej razmeroma malo. Če že trdimo, da je težko ali celo nemogoče opraviti neko delo, moramo imeti za sabo večje število poskusov, kot je bilo opravljenih doslej v Sloveniji. Za primer nezadostnega povezovanja družbene razslojenosti s kulturno podobo navajam razpravo "O šegi in njeni spremenljivosti", ki jo je avtor v glavnem povzel po svoji obsežni študiji o koledarskih šegah. V omenjeni razpravi je orisana vsebina posameznih šeg, dokaj natančno tudi spremembe, ki so nastajale v času, skoraj ničesar pa ne zvemo o nosilcih šeg, t.j. o ljudeh, ki so opravljali posamezne šege. Kaj so bili ti ljudje po svoji družbeni, poklicni, starostni, politični, krajevni in še kaki drugačni pripadnosti? Dobršen del opisanih šeg je bil razširjen na našem podeželju med prebivalstvom, na katerega nikakor ne smemo gledati kot na nerazslojeno gmoto (na to izrecno opozarja tudi dr. Zmaga Kumer v svojem prispevku o ljudski pesmi). Kljub temu pa zaman iščemo podatke, kakšen je bil odnos posameznih slojev podeželskega prebivalstva do določenih šeg, pa tudi, če so se vseh šeg udeleževale vse ali le nekatere "skupine, plasti in razredi". Tej pomanjkljivosti so resda precej krivi tudi starejši pisani viri, iz katerih je avtor črpal del podatkov in ki le redko precizirajo družbeno razširjenost posameznih šeg.

Kljub temu, da že sam naslov zbirke "Pogledi" simbolizira odprtost do najrazličnejših, pogosto med seboj tudi nasprotnih idej in mnenj, pa vendarle moti dejstvo, da se v knjigi "Pogledi na etnologijo" brez kritičnega pretresa uveljavljajo nekatera teoretična načela, ki so zastarela, neustrezna in za današnji čas težko sprejemljiva. Takšno je npr. obravnavanje slovenske kulture v "plasteh", povzeto po razpravah M. Gavazzija iz tridesetih let (prispevek sam pa je nespremenjen ponatis teksta, ki je izšel pred dvema desetletji v "Razpravah

SAZU"), ali navajanje psihologistično obarvanih teorij W. Wiore iz petdesetih let, ki smatra za določilo "naroda" razen družbenega položaja še "duševno usmerjenost" (naj si to predstavljamo kot preživelo romantično idejo o "narodovi duši" ali kot dokaj hipotetično razglabljanje o "nacionalnem karakterju"?). Začudi nas tudi trditev, da so strukturalisti, ki so se ukvarjali s preučevanjem šeg, našli v šegah "nespremenljivo jedro, ki mu vsaka doba da svoj obraz". Na podlagi primerjalnega študija so namreč na to opozarjali že pred njimi številni drugi etnologi. Prispevek strukturalistov, predvsem Lévi-Straussa, je pa v tem, da so skušali šege razložiti kot posledico podzavestnega substrata mišljenja bodisi "primitivnega", bodisi "civiliziranega" človeka.

Zmago Šmitek

O POGLEDIH ETNOLOGIJE

"Pogledi na etnologijo", s prispevki devetih avtorjev, odpirajo etnologu vrsto vprašanj. Opozoriti želimo na nekatera. **Različnost** tako v metodološkem kot tudi v siceršnjem predmetnem pogledu je tako očitna, da bi vsak prispevek zahteval samostojen, temeljit in poglobljen pretres. Tako pa ostajamo le pri predstavitvi in odpiranju nekaterih vprašanj.

Uvodno ugotovljena osnovna lastnost "Pogledov", t.j. metodološka in teoretična diferenciranost in različnost, je tudi sicer zaznavna v dveh dokaj jasnih delih: En del knjige resnično določajo "pogledi na etnologijo", drugega pa le "pogledi etnologije".

"Pogledi na etnologijo" so izšli (čeprav z zamudo!!) v času, ko slovenska etnologija določneje nakazuje razširjene in preoblikovane predmetne okvire ter konkretizira svoja nova izhodišča tudi s številnimi raziskovalnimi rezultati. Torej, naj bi bili "Pogledi na etnologijo" slika tega dogajanja, vrednotenja lastne stroke in tudi odsev prizadevanj. Vendar: zdi se, da ji je to bolje uspelo že na drugih mestih in predvsem vsebinsko poglobljeno, v večjem obsegu. Ta pripomba velja predvsem posameznim tematskim predstavitev v "Pogledih".

Prisotnost etnološke problematike pri oblikovanju zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja je res v temelju nepogrešljiva sestavina ali izhodišče, vendar pa se zastavlja vprašanje, koliko posamezni prispevki to izhodišče potrjujejo. Zares velika škoda je, da so "Pogledi" izšli z zamudo, predvsem če ta izid primerjamo s programsko zastavljenim posvetovanjem Slovenskega etnološkega društva o etnologiji in sodobni slovenski družbi v Brežicah.

Ob "Pogledih na etnologijo" nas sicer zadovolji tudi misel, da predstavljajo določeno stopnjo v razvoju slovenske etnologije in določen obračun z uveljavljenimi, tudi novimi raziskovalnimi področji, ki pa so lahko tudi odraz spremenjenega gledanja na predmetne okvire stroke. Vendar, ali ne predstavlja vsaka številka neke strokovne revije, tematsko zasnovan zbornik ali samostojna razprava tudi take tendence?

Od te **splošnosti** in s tem **različnosti** "Pogledov" odstopa historično materialistična analiza družbenih temeljev v razvoju slovenske etnološke misli **Slavka Kremenška**. Pravzaprav smo soočeni s tistim analitičnim "obračunom" stroke, ki ga je bilo pričakovati že veliko prej, od obdobja novih družbenih in ekonomskih odnosov naprej. Kremenškov prispevek je ogroditelj podrobnemu pregledu zgodovine stroke, ki bo seveda mogoča šele ob poznavanju številnih nejasnih podrobnosti v delu tistih, ki so to zgodovino stroke sooblikovali. Prispevek je zanimiv tudi zaradi poglobljene kritike **pozitivizma** v naši etnologiji in odkrivanju njegovih družbenih korenin. Pokaže na nekatere izvire še vedno prisotnih postavk in s tem večkrat tudi razhajanj v stroki. **Nenazadnje** nakaže možnosti nadaljnega razvoja. **Menimo**, da prav nekateri prispevki v Pogledih sami potrjujejo Kremenškove ugotovitve. Vendar pa je "dvojnost kulturnega stališča" etnologa in njegovega predmeta, "značilna za pretekla razdobja", danes le še okrnjeno prisotna.

Ostali prispevki, ki smo jih pregledali, so rezultat ali sinteza dosedanjih tematskih raziskav (npr. M. Makarovič, Govorica noše), poskusi opredelitve nalog etnologije na posameznih specialnih področjih kulture (npr. T. Cevc, Etnološka pričevalnost materialne kulture) ali pa govorijo kot zanimivi poskusi analize nekaterih tradicionalnih kategorij iz etnološke sistematike v sedanosti (npr. Z. Kumrove prispevka o ljudski pesmi in godčevstvu v sedanosti). Ne smemo prezreti še dveh področij te "različnostne" strukture "Pogledov na etnologijo": ponatis Novakove Sestave slovenske ljudske kulture in zanimiva prispevka Gorazda Makaroviča ter Ivana Sedeja. Oba posegata na področje t.im. "ljudske umetnosti", jo poskušata opredeliti, nakazujeta pa tudi razmerje s sorodno zgodovino umetnosti.

Prispevek **Marije Makarovičeve** dokazuje, da smo na področju raziskovanja noše (ali oblačenja Slovencev) že dospeli do določenih rezultatov, ki jih sedaj osvetljujemo z najrazličnejšimi dodatnimi spoznanji, navezanimi na raziskave v socialni in duhovni sferi. Prispevek odlikuje celovit **etnološki** pristop in je dodatno poudarjanje "govorice" noše zato kar odveč.

Tone Cevc nam ponudi zajeten spis o etnološki pričevalnosti materialne kulture — spis, ki bi bil lahko "program" etnološke stroke na tem področju. Za dosego tega cilja bi moral biti seveda predvsem metodološko in teoretično grajen, dodatno pa opredeljen s številnimi, tudi novimi **metodičnimi** pristopi, ki se na področju raziskav materialne kulture odpirajo in uporabljajo. Koristnost tega bi bila še toliko večja, ker bi bralec lahko spoznal kakšna pravzaprav je specifično etnološka metoda. (To pomanjkljivost moramo pripisati tudi nekaterim drugim tematskim razpravam). Najbolj nesprejemljiva pa je Cevčeva načelna ugotovitev v uvodu, da je etnologija "otrok 19. stoletja". (stran 161) Cevčev spis ostaja le "katalog" vseh dosedanjih raziskav in stališč na področju materialne kulture. To našo misel zgovorno ilustrirajo tudi opombe. Ker avtorjeva težnja ni potekala v smeri nadgrajevanja v okvirih formalne sinteze ostajamo še vedno pred značilnim kompromisnim stališčem, ki se še vedno ne more povsem otresti t.im. sestavin in prenesti poudarek v raziskavah materialne kulture na raz-